

CULTURELE KRONIEK

LITERATUUR

„Het vliegenboek”: Jeroen Brouwers’ derde meesterlijke „kladboek”

Onder het schrijvend volk heb je mensen die ten behoeve van het nageslacht wel graag de voetstapen van de Verschrikkelijke Sneeuwman willen achterlaten. Zo moet Jeroen Brouwers (in het spoor van Harry Mulisch) van „biografie” in de gebruikelijke betekenis van het woord niets weten. De boeken die hij sinds het begin van de jaren zeventig met groeiend talent en maniakale overgave geschreven heeft, vormen zijn biografische stapstenen. Merkwaardigerwijs rekent hijzelf daar zijn debuut in de letteren niet meer bij: de verhalenbundels *Het mes op de keel* (1964) en *De toteltuin* (1968), en ook niet zijn als tweede boek verschenen derde boek, *Joris Ockeloen en het wachten* (1967), ofschoon vliegen juist reeds in die eerste roman van hem (met een reuzenexemplaar van Stefan Mesker op het omslag) opvallend aanwezig waren: *een gewone vlieg (musca domestica) heeft twee vleugels, kleine kerkramen waarin de zon de kleuren van de regenboog legt, zes poten, twee vlak achter de kop die ver naar voren wijzen, twee aan het bovenlijf die zijwaarts gestrekt zijn, en twee op de grens van boven- en onderlijf die naar achteren staan: aan iedere poot zitten klauwtjes en*

Jeroen Brouwers (°1940).

zuignapjes; de kop, een vette spel-denknop heeft sprieten en een knievormig gebogen elevator. Toentertijd zat Brouwers evenwel nog niet in de schrijfhuid waar hij later zou ingroeien, toen moest hij het nog van zijn „fantasie” hebben en schreef hij - als eertijds op het jongenspensionaat - „teksten”, „waarnemingen”, „veredelde schoolopstellen”, maar geen brieven, geen voorvallen, geen verhalen. Pas later, toen hij over allerlei onderwerpen en werkelijkheden berichtte die hij zelf had beleefd, onderzocht en „met wat voor persoonlijke emoties dan ook in zijn archief van waarne-

mingen had opgeborgen”, ontstonden zijn autobiografisch-essayistische beschouwingen, levensberichten, opstellen, polemieken, romans, schotschriften en verhalen.

Als ooit aan Brouwers’ levenslange „formulieren” een eind zal zijn gekomen, omdat hem de oude kracht ontbreekt en het geritsel in zijn hoofd ten lange leste heeft opgehouden, moet zijn oeuvre een beeld opleveren - bestaande uit fragmenten en facetten, als waargenomen met het oog van een vlieg - niet van de man persoonlijk, maar van de schrijver die hij is geweest. *Niet ik wil mijzelf*

„overleven”; ik zou willen dat mijn boeken mij overleefden, dit is de enige reden waarom ik schrijf. Schrijven om te overleven, de enige reden? Natuurlijk niet. Elders dropt hij de bekentenis: *Ik schrijf om de kost te verdienen en Omdat ik mij anders verveel.*

De voorvaderlijke Confucius zou hebben beweerd, dat de onsterfelijkheid behoort aan wie een boom heeft geplant, een zoon heeft verwekt en een boek heeft geschreven. Wat kan Brouwers bijgevolg nog deren? Hoezeer hij zich ook door de dood op de hielen gezeten weet (cf. de obsessie terugkeer ervan in het netwerk van zijn oeuvre, vol verbanden en verwantschappen), voor beschaafde lieden in dit taalgebied is het zo klaar als een klontje dat de eenzellige meester uit de Gelderse Achterhoek met zijn romans *Bezonden rood* (1981) en *Winterlicht* (1984), het elegische dodenboek *De laatste deur* en de magistrale brieven-verzameling *Kroniek van een karakter* (1987) in de letteren van de Lage Landen een blijvend, welhaast onuitwisbaar spoor heeft nagelaten.

Tot het meest wezenlijke van Brouwers' werk behoren ongetwijfeld ook de *Kladboeken*, die hij een ruim decennium terug in de ietwat koele Synopsis-serie van uitgeverij De Arbeiderspers het licht deed zien: superieur, kritisch en bijzonder goed gedocumenteerd scheld- en herdenkingsproza, waarin beunhazerij, landerigheid en een dreigende „verkindsing” van de Nederlandse literatuur aan de kaak werden gesteld, tegen de bierkaai van wanbegrip en zielevoosheid in. (Lees in de kladboeken *De Exelse testamenten* en *Voorjaarsmoetheid* en je krijgt alsnog een sleutel voor de hele Brouwers aangereikt.)

Zijn derde „kladboek” - Het vliegenboek genoemd en onlangs als „Grote ABC: 783” uitgebracht - is, ook letterlijk, zo mogelijk een nog indrukwekkender turf met twintig en meer *autobiografische en andere* (zeg maar subjectivistische) *opstellen over schrijvers, uitgevers, de dood, oorlog, syn-*

dromen, etc. Wie Brouwers in zijn eigengereide, memorerende proza zoveel mogelijk naderbij probeert te komen en de gewoonte heeft (als ik) talloos veel tijdschriften en (bibliothele) uitgaven uit te vlooiën, treft hier nagenoeg alleen bijdragen aan die eerder zijn gepubliceert, o.m. in *Bzzlletin*, *Haagse Post*, *Nieuw Wereld Tijdschrift*, *De Tijd* en *Vrij Nederland*.

Allereerst laudaties voor de auteurs die hem geïnspireerd hebben om zelf te gaan schrijven en zichzelf en zijn vorm te vinden: Harry Mulisch (*Dat ik schrijf, komt door Mulisch*) en Willem Frederik Hermans (*Hermans krijgt van mij over de hele lijn gelijk: ...om zijn halsstarrige compromisloosheid, om zijn nietbegrepenheid, om zijn indesteekgelatenheid, om zijn miskendheid, om zijn eenzaamheid*), én de gespleten, in twee vaderlanden levende en tussen twee karakters heen en weer pendelende Rob Nieuwenhuys (*Ik heb niet bij Nieuwenhuys in de klas gezeten, en toch reken ik mij tot zijn leerlingen*). Vervolgens, in de afdeling „Herinner mij”, een informatief en menselijk stuk over de teloorgang van de necrologie: teksten ter herdenking van een pas overledene (*Allereerste voorwaarde en zwaarste eis is, dat een In Memoriam persoonlijk is, - dat het blijkt geeft van persoonlijk gevoelde rouw en verslagenheid daarover*).

Gefascineerd heb ik ook het derde hoofdstuk in dit schitterende *Vliegenboek* zitten lezen. Hier brengt de auteur onder de titel „De laatste deur”, aansluitend bij zijn indrukwekkende zelfmoordgalerij uit 1983, meeslepende portretten van vijf schrijvers-zelfmoordenaars: de Japanners Ryunosuke Akutagawa (1892-1927) en Osamu Dazai (1909-1948), de Rus Vsevolod Garsjin (1855-1888), de Amerikaan Harry Crosby (1898-1929) en de Zweed Stig Dagerman (1923-1954). Ook nu hebben Brouwers' meevoelen met zoveel doldriftig mannelijk gedrag en de gekanaliseerde stroom van zijn informatie mij dagenlang ontroerd. Bovenal

hebben ze mij overtuigd van 's schrijvers onmiskenbare kracht om uit lelijkheid en verval bladzijden vol schoonheid te puren.

In (het meest gevulde) hoofdstuk vier - „Noord-Zuid, samen voor de spiegel” - zijn testamentaire levensberichten bijeengegaard over Richard Minne, Paul Snoek en Karel van den Oever. Drie dichters, drie werelden: Minne, de verlegene, die als Nescio, Elsschot en Carmiggelt het menselijke gewriemel beschreef en zichzelf, in 1930 al, vergeleek met een kachel die niet goed trekt; Snoek, de luidruchtige, de eenzame, de verdrietige en Van den Oever, de behoudende, de liefdevol bemoederde, die aan Holland een even grote hekel had als aan... vrouwen.

Brouwers zou Brouwers niet zijn als hij, in ondeugende, bij wijlen ongenadige diatriben (een beetje jammer van de moeite, mischien), de belabberde Elsschotkennis van Karel van het Reve en de in dezelfde staat verkerende wetenschap van Rudy Kousbroek omtrent het Oostindische gebeuren niet plat zou trappen. („De raaskallende leugenaar” - „wil hij soms een Japans erelint voor zijn verlakkerij?” - probeerde in het *Cultureel Supplement* van NRC-Handelsblad, 20 januari 1989, nog voor elke naald een draad en voor ieder gat een spijker te vinden, maar zo te zien: tevergeefs. Brouwers bond niet in).

Tussendoor raakt de Exelse kluzenaar ook slaags (niettemin alweer: much ado about nothing) met Boudewijn van Houten, de naar de marge van de literatuur en het land van Boudewijn verdreven erotomaan.

Genadeloos en bikkelhard is uiteindelijk de afrekening met zijn vroegere werkgeefster, de in de adelstand verheven Angèle Manteau. *De dulle griet van het Vlaamse uitgeverswezen, die het gepresteerd heeft, ziek van haat en opgekropte rancunes, ruzie te krijgen met de gehele generatie Vlaamse schrijvers die tijdens en vlak na de oorlog bij haar hebben gedebuteerd.* Angèle barones Manteau, *verkoopster van boe-*

LITERATUUR

ken: - zij had ook roomboter, zeep of nylonkousen kunnen verkopen.

In „Syndromen” heeft Brouwers het, honderd jaar na de geboorte van Adolf ploert Hitler, over het verdriet van het godvruchtige oord Braunau op de Oostenrijks-Duitse grens, waar geen brochuurtje, geen velletje, geen snipper papier verkrijgbaar is aan de hand waarvan de toerist enig aan Hitler herinnerend spoor zou kunnen volgen.

Tenslotte biedt *Het vliegenboek*, in „Vaders en zonen”, twee onvergetelijke portretten. Het ene „tuurtouw” - schrijnend authentiek - ter herinnering aan uitgever Geert van Oorschot („Hij heeft mij nooit bevaderd en ik wenste mij niet te laten bezonen”), het andere ter nagedachtenis van zijn vader: Jacques Brouwers. Hier en daar in Brouwers' boeken zijn wat anekdoten over hem terechtgekomen, maar liefde heeft hij voor zijn „naamgever” nooit gevoeld. *Waarom wilde hij, de verwekker, niets van mijn schrijverij weten, waarom worden schrijvers (voorbeelden legio) soms met zo'n vader opgescheept?*

Alleen al om deze dertig navrante, niet eerder gepubliceerde, dagboekbladzijden van december 1989 én het essay *Sire, er zijn geen Belgen* (1988), een voor elke Noorder- & Zuiderman hoogst verhelderende uiteenzetting over het Vlaamse taal- en cultuurverdriet, heb ik voor dit derde „kladboek” van Jeroen Brouwers (de titel is het denigrerende understatement van iemand wiens boeken jarenlang ongelezen bleven) opnieuw een plaats in mijn beste boekenkast bereid.

Luc Decorte

BROUWERS J., *Het vliegenboek. Kladboek 3. Autobiografische en andere opstellen over schrijvers, uitgevers, de dood, oorlog, syndromen, etc.*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1991, 454 p.

De kast

Van alle Vlaamse schrijvers die de laatste decennia aan een zogeheten „opus” hebben gewerkt, is

Leo Pleysier (°1945) waarschijnlijk de meest onderschatte of zeker diegene aan wie over de hele tijdsspanne bekeken, de minste ruchtbaarheid werd gegeven. Zo was hij opvallend afwezig in de interviewbundel *Schrijven aan een opus* (1982) van Hugo Bousset, al werd hij wel in het „Voorbericht” vermeld, en dat hoeft achteraf gezien ook niet te verwonderen, aangezien Pleysier daar toen met een jonge Vlaamse garde figureerde in het gezelschap van Pol Hoste, Eriek Verpale, Ludo Frateur en Stefan Hertmans. Werkte Pleysier dan niet aan een opus? Toch wel, want in diezelfde bundel werd deze literaire vorm omschreven als die prozaliteratuur waarin „noch de schrijver noch de lezer primieren, maar de literaire tekst zelf, eventueel met inbegrip van de context en de code”. Bousset verklaarde zich nader: „in het „opus” staat niet de emotieve functie van de taal centraal (zoals bij de „therapeutische” schrijvers) noch de conatieve functie van de taal (zoals bij de „geëngageerde” schrijvers), maar de poëtische functie met eventueel een secundaire belangstelling voor de hermeneutiek van het werk, de bezinning op de gebruikte code (metalinguale functie) of voor de relatie tussen de literatuur en de werkelijkheid, tussen tekst en context (referentiële functie)”. Inderdaad is de schrijver van het opus in de eerste plaats met de taal, met het creëren door middel van woorden bezig. Bousset: „De term 'opus' vindt hierin zijn verantwoording dat de gecreëerde talige structuren abstract zijn in een dubbele beweging: de taalkritische auteurs schrijven de misbruikte, uitgeholde taalvelden leeg tot het nulpunt; de taalcreatieve auteurs scheppen uit het niets een zelfverheerlijkend, autonoom, muzikaal artefact”. Waar in deze ingewikkelde en vrij abstracte definitie dient Leo Pleysier te worden gesitueerd? Hij debuteerde met *Mirliton* (1971), waarin op poëtische wijze de verhouding tussen een ik en de buitenwereld werd beschreven. De therapeutische waarde van het

Leo Pleysier (°1945).